

КИЇВСЬКА АКАДЕМІЧНА ФОЛЬКЛОРИСТИЧНА ШКОЛА: ЗДОБУТКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

У статті аналізуються основні методологічні та практичні здобутки київської академічної науково-фольклористичної школи. Обґрунтовується культурологічний підхід до аналізу її методологічної та практичної діяльності крізь призму трансляційно-трансмутаційного принципу дослідження фольклорної інформації. Окреслюються перспективи її діяльності щодо необхідності активного втручання у процес підготовки фольклористів-дослідників у класичних університетах.

Ключові слова: *київська академічна фольклористична школа, трансляція, трансмутація, культурологічний підхід.*

У контексті глобалізаційних та євроінтеграційних тенденцій у освітній та науковій сферах особливо актуальним залишається питання збереження і перспективного дослідження фольклорно-етнографічного пласту культури. Для майбутнього фольклориста-дослідника важливим є формування стійкої мотивації глибокого дослідження традиційної (етнічної та інтернаціональної) культури в умовах негативного інформаційного засилля, панівного впливу масової культури. Тому важливим питанням сучасної фольклористики і освітньої фольклористичної галузі є збереження академічних наукових традицій дослідження фольклорного пласту культури, методологічного інструментарію вивчення історії фольклору, його жанрового розмаїття, впливу на різні види мистецтв. Вітчизняні академічні фольклористичні школи ще не були предметом педагогічного аналізу. Окремі аспекти їх науково-теоретичної, методологічної, практично-експедиційної діяльності висвітлені у працях М. Дмитренка, Г. Щербія, Г. Скрипник, Л. Вахніної та ін. Однак, на нашу думку, потребують вивчення напрями діяльності фольклористичних академічних осередків (насамперед київської академічної фольклористичної школи) крізь призму їх внеску в сучасний освітній процес, зокрема у систему класичної підготовки фольклористів, що і є метою нашої статті.

Зауважимо, що поняття «академічна фольклористична школа» ми використовуємо свідомо, хоча у фольклористів може виникнути

його несприйняття. У контексті питання спектру проблематики фольклорних явищ у фольклористиці сформувались такі школи: міфологічна, культурно-історична, психологічна (за М. Дмитренком («Українська фольклористика другої половини ХІХ ст.: школи, постаті, проблеми» (2004)). Їх номінують «школами», зважаючи на їх ідейну направленість дослідження усної народної традиційної творчості, на методологічну концепцію її дослідження, науково-аналітичні підходи її осмислення. Я. Гарасим називає академічними науковими школами фольклористики культурно-історичну, міфологічну, антропологічну, компаративізму тощо («Нариси до історії української фольклористики: Навч. посіб. (2009)). Ми погоджуємось з такою класифікацією і вважаємо, що поняття «академічна наукова школа» у інтерпретації відомих дослідників-практиків ґрунтується на спільних тенденціях наукового аналізу кола відомих фольклористів, що, справді, мали фундаментальне значення в історії фольклористики загалом та історії фольклористичної освіти зокрема. Однак вважаємо, що «академічними» можна назвати й наукові осередки дослідження фольклору, які зосереджені під егідою Національної академії наук, зокрема Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського (м. Київ), який відсвяткував 75-ліття діяльності, та Інститут народознавства (м. Львів). Таким чином, це поняття ми розглядаємо у номінативному аспекті, не заперечуючи методологічних здобутків сучасних фольклористів-дослідників, які досліджують становлення та діяльність «академічних» (насамперед проблемно-методологічних) фольклористичних шкіл.

На нашу думку, дослідження питання становлення традицій сучасних академічних фольклористичних шкіл має відбуватись у контексті культурологічного аналітичного підходу, насамперед щодо його трансляційно-трансмутаційного механізму. Поява такого механізму зумовлена взаємодією двох процесів, що формують різновиди спілкування: трансляція і трансмутація. Перший з них передбачає «спілкування, спрямоване на соціалізацію молоді, її уподібнення старшому поколінню за допомогою відповідних організацій (сім'ї, школи, вищих навчальних закладів)», інший – передбачає «спілкування, за допомогою якого вносяться зміни до навчальних стандартів поведінки (мислення, переживання, діяння) – наукові дискусії, пропаганда нових знань, технологій, виробів) [5, с. 31-32]. На нашу думку, співдія трансляції і трансмутації

властива сучасним академічним фольклористичним школам, фундаментальні підвалини яких становлять традиційні, універсальні підходи осмислення етнічного фонду культури, закладені відомими українськими фольклористами. Водночас вони розвиваються у контексті нової методологічної парадигми, з врахуванням сучасних тенденцій світової та європейської фольклористики (цей струмінь, як правило, привносить молода генерація фольклористів).

Київська академічна фольклористична наукова школа представлена відділами фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського (ІМФЕ ім. М. Рильського) Національної академії наук України Крім того, у контексті певних науково-фольклористичних засад, сформованих під впливом київської академічної фольклористичної школи, працюють науковці та викладачі Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії Міністерства освіти і науки, молоді і спорту України, Інституту філології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, кафедра української літератури Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова та ін.

Важливим центром академічного дослідження фольклорного пласту культури є відділ фольклористики й відділ мистецтва та народної творчості зарубіжних країн ІМФЕ ім. М. Рильського НАН України. Власне співробітники Інституту дослідили витoki становлення київської академічної школи, що, на їх думку, «бере свій початок із просвітницької діяльності Кирило-Мефодіївського братства, народознавчих гуртків Старої Київської громади, Південно-Західного відділу ІРГТ, Наукового товариства у м. Києві, науково-дослідчих кафедр Етнографічної комісії ВУАН, Кабінету примітивної культури та Комісії історичної пісенності ВУАН (1925)» [2, с. 72-77].

Інститут українського фольклору ВУАН (директор – А. Хвиля) був заснований у 1936 р. 1937 р. А. Хвиля був репресований. Відбулися арешти співробітників інституту, зокрема були заарештовані К. Квітка, О. Курило, В. Харків, В. Білий, Н. Заглада, К. Штепа та багато інших; записувачі народної творчості, народні оповідачі та співачки. У 1938 р. під керівництвом в.о. директора інституту М. Родіної (з 1939 р. –

Ф. Лаврова), вченого секретаря П. Павлія українські фольклористи Д. Ревуцький, П. Попов, В. Нагорний, Ф. Лавров збирали народну творчість тогочасної України.

З 19 березня 1939 р. до 1941 р. колектив інституту працював над підручником «Український фольклор». 1 березня 1940 р. розглядався готовий проспект майбутнього підручника. 20 вересня 1940 р. директором інституту став відомий російський фольклорист Ю. Соколов. На початку 1941 р. у планах Інституту українського фольклору було створення підручника «Український фольклор», збирання та дослідження «українського радянського фольклору».

Значний внесок у становлення київської академічної фольклористичної школи здійснив М. Рильський, який очолив Інститут фольклору та етнографії у 1942 р. (в цей час відділом фольклору керував П. Попов). Під керівництвом М. Рильського було розгорнуте збирання та дослідження народної творчості українців Башкортостану, здійснено низку експедицій по тамтешніх українських селах, укладено збірку народної творчості українців Башкортостану. У післявоєнний період розгортається діяльність щодо збирання та дослідження фольклору про Другу світову війну, вивчення народного епосу, всебічна підтримка кобзарства та лірництва. Наступником П. Попова став Ф. Лавров, який розгорнув активну роботу щодо вивчення кобзарства. У 60-70-ті рр. ХХ ст. українськими фольклористами було видано ряд монографій і збірок, присвячених проблемам українського епосу, народної прози, української пісенності, поезиці фольклору. Після Ф. Лаврова відділ фольклористики очолив відомий український фольклорист О. Дей. У 70-х рр. ХХ ст. працівниками відділу були упорядковані численні збірники народної творчості (серія «Українські народні пісні у записах письменників» у видавництві «Музична Україна», серія «Народна творчість» у видавництві «Дніпро», серія «Народна мудрість» там само). З 1986 р. завідувачем відділу фольклористики був український фольклорист-пареміолог М. Пазяк. У 90-х рр. ХХ ст. працівниками відділу були започатковані серії «Українська народна творчість» у видавництві «Молодь» та у видавництві «Веселка». Почала друкуватись серія у видавництві «Либідь» («Пам'ятки української культури»). З 1999 р. керівником відділу став український фольклорист, дослідник українського вертепу Й. Федас. З 2002 р. відділом фольклористики

керує дослідник історії української фольклористики М. Дмитренко [2, с. 72-77].

Спектр наукових зацікавлень фольклористів київської академічної школи має цілий ряд методологічних та практичних підходів, серед яких панівними є: дослідження історії української фольклористики, етапів формування наукових фольклористичних шкіл (М. Дмитренко), вивчення становлення українського вертепу (Й. Федас), народної прози (О. Бріцина), українського мелосу (А. Іваницький), української пісенності (Л. Єфремова), заговорів і замовлянь (Т. Шевчук), народної творчості про Другу світову війну, спадщини Т. Рильського (Н. Пазяк), народної творчості Поділля, наукової спадщини А. Димінського (О. Шалак), народної сміхової культури, сміхових видів та жанрів (І. Кімакович), символіки українського фольклору (В. Завадська) та ін.

Київська академічна фольклористична школа протягом останнього десятиліття відзначилась виданням унікальних наукових розробок практичного спрямування, які насамперед важливі у напрямі підготовки фахівців – власне фольклористів, етномузикознавців. Варто відзначити напрацювання А. Іваницького, зокрема його книги «Українська музична фольклористика: методологія і методика» (1997), «Основи логіки музичної форми: проблеми походження музики» (2003). Навчальні посібники, підручники і типові програми А. Іваницького з музично-фольклористичних дисциплін рекомендовані Міністерством культури і мистецтв та Міністерством освіти і науки України. Тим самим було забезпечено нормативну науково-навчальну базу вивчення українського фольклору та фольклористики у вищих і середніх музичних навчальних закладах України. Вагомим внеском у систему фольклористичної освіти є праці М. Дмитренка: «Українська фольклористика: історія, теорія, практика» (2001), «Українська фольклористика другої половини ХІХ ст.: школи, постаті, проблеми» (2004). Сам учений так окреслює перспективи діяльності київської академічної школи: «...Уперше готується «Українська фольклористична енциклопедія». Здійснено п'ятитомне академічне видання «Українські народні думи». Видання вміщує найповнішу в історії публікацій дум кількість їх сюжетів (понад сорок) із численними варіантами майже до кожного з них. Відділом фольклористики ІМФЕ НАН України ведеться робота над створенням ... «Історії української фольклористики» (в

двох томах) [5]. Вагомим досягненням фольклористів відділу фольклористики є видання колективної монографії «Дослідники українського фольклору: невідоме та маловідоме» (2008).

Відділ мистецтва та народної творчості зарубіжних країн ІМФЕ ім. М.Т. Рильського – один із найважливіших осередків дослідження славистичної фольклористики в Україні, де пріоритетним напрямом є вивчення фольклорних та фольклористичних зв'язків. Наукова методологічна та практична діяльність науковців відділу представлена такими напрямами: «...Увага приділяється питанням історії зарубіжної фольклористики, зокрема аналізу фольклористичної діяльності та спадщини, зокрема Зоріана Доленги-Ходаковського, Оскара Кольберга, фольклористиці міжвоєнних років та другої половини ХХ – початку ХХІ ст., новим аспектам культурної антропології в контексті сучасної європейської етнологічної та фольклористичної наук..., культура та фольклор національних меншин, серед яких важливе місце належить вивченню побутуванню сучасної фольклорної культури в Україні здійснюються дослідження сучасних трансформацій на українсько-польському та українсько-угорському етнокультурному пограниччі та моделей ідентичності українців у Польщі, Угорщині, Словаччині, Сербії, Хорватії та Франції. Відділ спільно з колегами з Білорусі, Росії, Польщі, Болгарії, Македонії, Сербії, Хорватії, Угорщини, Великобританії, Франції, Ізраїлю, Японії, Канади та США бере участь у спільних міжнародних угодах та наукових проектах, результатом яких стали спецвипуски журналу «НТЕ», присвячені польській, французькій, угорській, болгарській, македонській, ізраїльській етнології та фольклористиці, готуються спецвипуски, присвячені фольклору Туреччини, Сербії та США [1].

Результатами науково-фольклористичної діяльності співробітників відділу в останнє десятиліття є праці: «Під одним небом. Фольклор етносів України» (збірник наукових праць, упор.: Л. Вахніна, Л. Мушкетик, В. Юзвенко, 1996); «Пісенна культура польської діаспори України» (вступна стаття, упорядкування, примітки – Л. Вахніна, 2002); «Polskie bajki ludowe. Польські народні казки» (упор., передмова та переклад Л. Вахніної, 2004); енциклопедичний словник «Художня культура західних та південних слов'ян» (гол. ред. – Г. Скрипник, колектив авторів, 2006); «Українсько-польські культурні взаємини» (вип. 2, гол. ред.

– Г. Скрипник, 2008) та ін. Підготовлено до друку нову колективну монографію «Фольклор та мистецтво слов'ян в європейському контексті», а також збірник наукових праць до ювілею Максима Рильського, готуються до друку монографічні дослідження Л. Мушкетик, Л. Вахніної, О. Чебанюк, М. Карацуби, В. Головатюк.

Г. Щербій, підсумовуючи досягнення працівників ІМФЕ ім. М. Рильського, відзначає: «Науковий рівень, кадровий потенціал Інституту забезпечують можливість випрацювання нових методологічних підходів до аналізу особливостей розвитку культури та мистецтва в умовах глобалізаційних культурних перетворень. Водночас відсутність належних фінансових можливостей для систематичного дослідження сучасних мистецьких процесів у регіонах України, а особливо в зарубіжних країнах, спричиняє помітну фрагментарність наукових оцінок багатьох мистецьких явищ і тенденцій. Проблемою залишається видання фундаментальних та узагальнюючих праць. Однак Інститут загалом адаптувався до роботи в нових умовах, що відкриває перед ним нові перспективи наукового розв'язання важливих проблем гуманітарної науки» [7].

З початку заснування ІМФЕ ім. М.Т. Рильського сформувались певні традиції наукових пошуків та узагальнень, які мають фундаментальне значення для розвитку вітчизняної академічної фольклористики та університетської підготовки фахівців. Саме ці традиції засвідчують реалізацію трансляційно-трансмутаційного механізму культурологічного підходу в науковій та освітній сферах. Підтвердженням тому є стійкі традиції фольклористичних досліджень і представлення їх у формах публікацій, певних узагальнень. Серед них найбільш вагомі такі. Заходами українських фольклористів з 1957 р. (і до сьогодні) виходить часопис «Народна творчість та етнографія», крім того, працівниками ІМФЕ на чолі з М. Рильським започаткована серія «Українська народна творчість» (у 40-х рр. ХХ ст. видання класичних зразків українського фольклору, триває до сьогодні). Наявність періодичного друкованого органу – журналу «Народна творчість та етнографія» (ІМФЕ, головний редактор Г. Скрипник).

Традиції київської академічної школи розвиваються на базі Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії Міністерства освіти і науки, молоді і спорту

України (набув такого статусу у січні 2011 р., до цього найменувався як Науково-дослідний інститут українознавства Міністерства освіти і науки України). У 1991 р. розпочали свою діяльність створені професором П. Кононенком Міжнародна асоціація «Інститут українознавства», з 1992 р. – Академічний науково-дослідний інститут українознавства, з 2009 р. – національний. Відділ фольклору був сформований на базі лабораторії фольклору та етнографії філологічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (зав. лабораторією Л. Дунаєвська). У структурі інституту розпочав свою діяльність з травня 1992 р. спочатку – у складі відділення фольклору, етнології та національної культури, а з 1993 р. – самостійно, а на сьогодні фольклористична проблематика вписується у зміст перспективних тем дослідження відділів культури, української етнології. Заснувала відділ і керувала ним протягом 1992 – 2001 рр. доктор філологічних наук О. Таланчук (автор відомих праць «Українська народна космогонія» (1998); «Українознавство: народна творчість» (1998)). Найважливішими завданнями наукових пошуків є дослідження традиційної та сучасної народнопоетичної творчості: генези, розвитку та поетики жанрів, історії фольклористики; розробка навчальної літератури (програм, методичних рекомендацій, навчальних посібників та підручників для середньої та вищої школи), що ґрунтується на новій концепції вивчення фольклору; публікація фольклорних текстів з метою забезпечення навчального процесу та пропаганди національної культури серед широкого читацького загалу [6]. Необхідно підкреслити, що лише співробітники Національного науково-дослідного інституту українознавства акцентують увагу та спрямовують власні професійні зусилля на освітню сферу, зокрема щодо розробки програм і посібників для вищої школи. Значним аргументом щодо вагомості цього фольклористично-педагогічного напрямку діяльності є власне ініціатива створення відділу фольклору, яку виявили викладачі фольклористичних дисциплін Київського національного університету імені Тараса Шевченка, зокрема відомий фольклорист, яка успішно розвивала традиції класичної фольклористичної освіти в Україні й створила власну фольклористичну школу, Л. Дунаєвська.

Знаний в Україні та поза її межами фольклорист М. Дмитренко окреслив найактуальніші проблеми сучасної

фольклористики, зокрема щодо напрямів діяльності академічних наукових шкіл: «Залишаються надзвичайно актуальними фундаментальні дослідження і фундаментальні публікації фольклору... Серія («Українська народна творчість») майже занедбана, забута, але, слід наголосити, не з вини фольклористів, адже лежать у шафах і шухлядах упорядковані рукописи томів народної лірики, голосінь, дитячого фольклору, сучасних записів прози... У попередні десятиліття не опубліковано повного корпусу народних казок (вийшли тільки «Казки про тварин»)... Парадоксально, що й досі в Україні не видано повного зібрання творів Тараса Шевченка і повного корпусу національного епосу – дум... Проте лише нині з'явилися реальні умови для належного наукового опрацювання матеріалів і підготовки їх до друку в якнайповнішому вигляді. Саме тому фольклористи ІМФЕ НАН України планують здійснити видання повного академічного корпусу українського національного епосу – дум у 5-ти томах... До актуальних завдань сучасної фольклористики належить і фундаментальне дослідження історії науки. На жаль, поки що залишається добрим наміром написання узагальнюючої «Історії української фольклористики»... Актуальність створення узагальнюючої праці з історії української фольклористики продиктована потребою повнішого уявлення про творчий геній народу, його дослідників та збирачів, про внесок українців до європейської історії... Ще одним актуальним завданням українських фольклористів є підготовка науково-довідкових видань словникового та енциклопедичного характеру. Жодного автономного галузевого словника термінів, понять, персоналій в Україні досі не створено... Відсутність наукового зводу термінів, понять, що стосуються сфери фольклору і фольклористики, гальмує теоретичні опрацювання багатьох проблем, негативно позначається на підготовці кадрів, видавничій практиці тощо. Об'єктивно назріла потреба створення фольклористичного енциклопедичного словника з висвітленням питань методології наукової галузі, теорії фольклору, історії фольклористики... Українській фольклористиці бракує й інших типів бібліографічно-довідкових видань: путівників по архівних фондах, тематичних покажчиків тощо... Відчувається гостра потреба в перевиданні фольклористичних праць і класичних фольклорних збірників... Як бачимо, проблема підготовки фундаментальних, підсумкових, узагальнюючих та

енциклопедичних праць із фольклористики – нагальне завдання, без вирішення якого годі й думати про справжній розвиток наукової галузі [3]. Ми поділяємо думку вченого щодо необхідності розробки визначених перспективних напрямів дослідження, однак зауважимо, що однією з найактуальніших проблем є укладання освітніх програм з врахуванням сучасних освітніх тенденцій, написання фахових посібників, підручників (передусім у співпраці з викладачами-фольклористами класичних університетів), які б заповнили прогалини методичного забезпечення дисциплін фольклористичного циклу насамперед у класичних університетах України.

Отже, київська академічна науково-фольклористична школа має значні методологічні та практичні здобутки у сфері дослідження фольклорно-етнографічного пласту культури. Водночас варто відзначити певну відірваність власне наукового академічного аналізу української уснопоетичної культури від безпосередньо практичної сфери – сфери підготовки майбутніх словесників, фольклористів. Зокрема про це свідчить недостатня кількість розроблених програм з дисциплін фольклористичного циклу для загальноосвітніх і вищих навчальних закладів, фахових підручників і посібників. Водночас необхідно відзначити певні перспективи освітньої спрямованості діяльності київської академічної фольклористичної школи – це створення унікальних праць енциклопедичного, довідкового типу. Трасляційно-трансмутаційний принцип передачі і переосмислення фольклорної інформації, який є базовим для сучасної академічної школи з фольклористики, має стати дієвим механізмом співпраці з класичними університетами.

Література:

1. *Відділ мистецтва та народної творчості зарубіжних країн* Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://etno.kyiv.uar.net/>
2. *Дмитренко М.* Українська фольклористика: акценти сьогодення / Розвідки, статті. / Микола Костянтинівич Дмитренко. – К.: Видавництво «Сталь», 2008. – 236 с.
3. *Дмитренко М.* Перспективи видання фундаментальних фольклористичних праць Інституту ім. М. Рильського: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://etno.kyiv.uar.net/vyd/nartv/2003/N1_2/Art_6.html

4. *Дмитренко М.* Український фольклор і сучасний світ: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.culturalstudies.in.ua/knigi_7_3.php
5. *Лобас В.* Українська і зарубіжна культура: навч. посіб. / Володимир Хомич Лобас. – К.: МАУП, 2000. – 224 с.
6. *Національний науково-дослідний інститут українознавства та всесвітньої історії* Міністерства освіти і науки, молоді і спорту України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nrius.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1190&Itemid=292
7. *Щербій Г.* Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського: сторінки історії та сьогодення: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://etno.kyiv.uar.net/vyd/studmyst/2004/N2_6/Art08.htm

Мирослава Вовк

КИЕВСКАЯ АКАДЕМИЧЕСКАЯ ФОЛЬКЛОРИСТИЧЕСКАЯ ШКОЛА: ДОСТИЖЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ

В статье анализируются основные методологические и практические результаты киевской академической научно-фольклористической школы. Основывается культурологический подход к анализу ее методологической и практической деятельности сквозь призму трансляционно-трансмутационного принципа исследования фольклорной информации. Определяются перспективы ее деятельности в связи с необходимостью активного взаимодействия в системе подготовки фольклористов-исследователей в классических университетах.

Ключевые слова: киевская академическая фольклористическая школа, трансляция, трансмутация, культурологический подход.

Miroslava Vovk

THE KYIV ACADEMIC SCIENCE-FOLK SCHOOL: ACHIEVEMENT AND THE PERSPECTIVES

The main methodological and practical achievement of Kyiv academic science-folk school are analyzed in the article. The culturological approach to the analysis of its theoretical and practical activity in the light of the transition-transmutation principle of the folk information research is grounded. The perspectives of its activity as to the active interfering into the process of the folk researches' preparation in the classic universities are found out.

Key words: the Kyiv academic science-folk school, the transition, the transmutation, the culturological approach to the analysis